

Werkdocument Versnelling van de commercialisering van innovatie schone energie- en adaptatietechnologieën

---

Inhoud

1.	Inleiding	1
2.	Methodiek.....	1
3.	Visie en ambitie	2
4.	Huidige krachten en uitdagingen voor Nederland	3
5.	Oplossingen	5
	Pijler 1. Financiering: ontsluiting van kapitaal om ontwikkeling te versnellen	5
	Pijler 2. Marktontwikkeling nationaal: thuismarkt stimuleren als etalage voor "Smart solutions for sustainability"	8
	Pijler 3. Marktontwikkeling internationaal: branding van Nederland als aantrekkelijk "Smart solutions for sustainability" investeringsland	9
	Pijler 4. Wet- en regelgeving gericht op versnellen van ontwikkelingen en commercialisering	10
	Pijler 5. Betere aansluiting van MKB om potentie volledig te benutten.....	11
	Pijler 6. Human Capital: nieuwe verbindingen om "green skills" te bouwen	11
	Bijlage. Overzicht knelpunten en oplossingen	13

1. Inleiding

Dit document beschrijft de afspraken voor versnelling van de commercialisering van innovatie en schone energie- en adaptatietechnologieën, in het kader van het *Energieakkoord voor duurzame groei*. Hierbij is het beleid van de Topsector Energie een belangrijk uitgangspunt. Dit akkoord beoogt hiermee volledig complementair te zijn. Energie met zijn cross-sectorale impact is een van de domeinen in de groene groeistrategie die het kabinet heeft vastgesteld¹. De deelnemers aan tafel 3 onderschrijven de ambitie richting een duurzame energiehuishouding 2050 en ondersteunen met concrete afspraken hoe daar te komen, uitgaande van een analyse van huidige knelpunten. De focus ligt op de fase van de eerste marktintroductie van nieuwe technologieën of toepassingen, veelal gekarakteriseerd door een demonstratieproject op ware schaal.

2. Methodiek

De werkgroep van tafel 3 besloeg vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers, overheid en NGO's². Deze groep is begonnen met het opstellen van een inventarisatie van bestaande middelen en programma's. Vervolgens heeft de groep een visie geformuleerd voor 2030. Daarna zijn de knelpunten in kaart gebracht die deze visie in de weg staan; dit is gebeurd op basis van expert interviews en concrete voorbeelden³. Daarna zijn oplossingsrichtingen voor de knelpunten geformuleerd en concrete afspraken gemaakt door en met de partijen aan tafel.

---

¹ Kamerbrief Groene groei voor een sterke duurzame economie, 28 maart 2013

² Een volledige lijst van alle deelnemers aan tafel 3 is te vinden in het achtergronddocument.

³ Een lijst van experts die zijn geïnterviewd en de volledige lijst van voorbeeldprojecten zijn te vinden in het achtergronddocument.

3. Visie en ambitie

De visie luidt als volgt:

In 2030 neemt Nederland, op weg naar een duurzame energiehuishouding in 2050, een top-10 positie in op de Mondiale CleanTech ranking⁴. Wij doen dit door uit te blinken in "Smart solutions for sustainability" als resultaat van een uitnodigend investerings- en groeiklimaat voor bestaande en nieuwe innovatieve CleanTech bedrijven. Hierbij hanteren we een brede definitie van CleanTech als al die activiteiten die betrekking hebben op de verduurzaming, met inbegrip van adaptatietechnieken en -diensten.⁵

Deze leidende positie is bereikt door het onderschrijven van een aantal breed gedragen principes door alle betrokken partijen: burgers, overheid, bedrijven en kennisinstellingen als onderdeel van een groene groeistrategie. Deze principes zijn:

- **CleanTech** is een speerpunt van Nederland op weg naar een duurzame energiehuishouding in 2050
- **Een uitnodigend innovatieklimaat** met ruimte om de grootste kansen voor Nederland zo vroeg mogelijk te identificeren en optimaal te versnellen
- **Een bloeiende thuishmarkt** in Nederland als etalage voor export van innovaties.
- **Internationaal MVO en leiderschap**
- **Ondernemerschap** als belangrijk aandachtspunt in alle opleidingen en bij bedrijven
- **Participatie van de bevolking** vanaf het begin van nieuwe ontwikkelingen
- **Een coherente, robuuste en meerjarige inzet** van overheden, bedrijfsleven, financiers, kennisinstellingen, onderwijs en burgers

Om de economische waarde van de energietransitie te benadrukken is een concrete ambitie geformuleerd:

De economische waarde (binnenlandse markt en export) van de schone energietechnologieketen⁶ in 2020 op zijn minst te verviervoudigen ten opzicht van 2010

Dit vertaalt zich in circa 4 miljard euro extra toegevoegde waarde⁷ en is gebaseerd op:

- een verwachte groei van de internationale afzetmarkten voor schone energietechnologie van 7,5% per jaar
- een groei van het aandeel hernieuwbare energie van 4% in 2010 in Nederland naar 14% in 2020 en 16% in 2023
- een sterke toename van het tempo van energiebesparing in Nederland
- een verdubbeling van het marktaandeel van Nederland op de internationale CleanTech-markt door groei van export

Dit vraagt dus ambitieuze afspraken op al deze fronten. De verantwoordelijkheid voor de jaarlijkse monitoring van de economische waarde ligt in handen van de GreenTech-alliantie, bestaande uit FME, DE-koepel en Uneto-VNI. Daarbij zal aansluiting worden gezocht bij de permanente commissie van de SER die de uitvoering en verdere uitwerking van het Energieakkoord gaat volgen. Het Rijk zegt toe de jaarlijkse monitoring te betrekken in relevante "Energierapporten" en bij beleidsinzet.

⁴ Roland Berger (2012), Clean economy, living planet

⁵ Momenteel bestaat er nog geen geschikte monitoring die deze brede definitie hanteert, maar de tafel onderschrijft deze bredere definitie en ambieert deze te gebruiken voor monitoring.

⁶ Onder schone energietechnologie vallen wind-, zon-, water-, bio-, (diepe) bodemenergie en energiebesparingstechnologie. Adaptatietechnologieën worden niet meegenomen omdat deze niet kunnen worden gemonitord, CCUS wel aangezien het noodzakelijk is voor de transitie, niet omdat het een schone technologie is.

⁷ De economische waarde wordt gemeten aan de toegevoegde waarde in de keten van onderzoek & ontwikkeling, maken & assembleren en installeren van schone energietechnologie. De toegevoegde waarde die gekoppeld is aan de verkoop van duurzaam opgewekt energie wordt *niet* meegenomen. Zie achtergronddocument voor toelichting.

4. Huidige krachten en uitdagingen voor Nederland

Nederland heeft sterke kansen om haar positie in de internationale CleanTech-markt te versterken. Deze kansen zijn gebaseerd op geografische sterktes, een open innovatie systeem en sterke innovatieclusters. Dit heeft geleid tot een aantal goede startposities in specifieke groeimarkten zoals de offshore sector, smart grids, biobased economy, (groen)gas, adaptatietechnologieën en (verschillende vormen van) energiebesparing.

- **Geografisch:** Belangrijk is de ligging aan zee met goede havens. Dit biedt een sterke uitgangspositie tot een verdere ontwikkeling als energiehub van Europa, niet alleen voor de overslag van fossiele brandstoffen, maar bijvoorbeeld ook van biomassa. Daarnaast heeft het geleid tot een sterke ontwikkeling van de offshore sector. Ook Schiphol is belangrijk, doordat het vanwege haar wereldwijde bereikbaarheid Nederland tot internationaal centrum maakt.
- **Ondergrondse mogelijkheden:** De geologische omstandigheden van Nederland bieden kansen, omdat de ondergrond mogelijkheden biedt voor de opslag van gas, CO₂, thermische energie en geothermie.
- **Open innovatie klimaat:** Nederland heeft als innovatieland (plaats 9 World Economic Forum⁸) veel in huis om geld te verdienen op internationale groeimarkten. De Topsectoren spelen hierbij een belangrijke rol. De Topsectoren moeten in de toekomst consequent worden vastgehouden en het potentieel uitgebouwd, omdat Topsectoren ondersteuning bieden aan specifieke kansrijke sectoren met een focus op innovatie.
- **CleanTech clusters:** Nederland beschikt over een paar sterke clusters waar kennisinstellingen, initiatiefnemers en -afnemers bij elkaar komen waaronder Energy Valley in het Noorden met een focus op gas, inclusief biogas, en windenergie; Brainport bij Eindhoven met onder andere een focus op zon-pv, energie efficiënte lichtbronnen en verlichtingssystemen, software en systemen voor 'green buildings' en andere energie efficiënte toepassingen; Rotterdam/de Maasvlakte met veel activiteit rondom biobrandstof en o.a. Wageningen op het gebied van de Biobased economy.

Nederland heeft echter ook een aantal uitdagingen, gemeten door een positie 14 op de Global CleanTech index 2012 van de CleanTech Group en WNF, slechts een positie 21 op de Mondiale CleanTech ranking uitgevoerd door Roland Berger (gebaseerd op het percentage dat CleanTech inneemt van het BNP) en een 24ste plaats binnen de EU waar het gaat om toepassing van hernieuwbare energie.

Deze relatief lage scores worden veroorzaakt door een 10-tal vanuit de markt aangedragen knelpunten op het gebied van beleid en marktontwikkeling:

1. Alhoewel het innovatiebeleid in het afgelopen decennium stabiel is geweest met goed beleid in de R&D (ontdekkings)fase, blijft de ontwikkelingsfase in de bestaande industriële aanpak en daarbij de doorstroming naar de noodzakelijke grootschalige demonstratie en uitrol, achter.
2. Het implementatiebeleid in het afgelopen decennium was onstabiel en inconsistent en er ontbrak een lange termijnvisie op een duurzame energiehuishouding. Dit werd nog verder nadelig beïnvloed door een incoherent en inconsistent Europees energie- en klimaatbeleid, met onder andere een lage CO₂ prijs als gevolg. Voor marktpartijen op het gebied van CleanTech is stabiliteit op alle fronten noodzakelijk om zekerheden te scheppen en daarmee een incentive te geven om groene opties verder toe te passen en te ontwikkelen.

---

⁸ The Global Competitiveness Index 2012-2013 data platform, 12th pillar Innovation, WEF

3. De ontwikkeling van de thuismarkt is onderbenut omdat het moeilijk is om *launching customers* te vinden voor nieuwe technologieën en/of toepassingen. Nieuwe technologieën vallen niet altijd binnen de huidige business modellen. Hierdoor stopt de omzetting van resultaten uit onderzoek naar praktische, en (inter)nationaal te vermarkten toepassingen en kan verdienpotentieel wegvloeien naar buitenlandse partijen.
4. De ontwikkeling van export wordt belemmerd door een gebrek aan een ketengerichte aanpak tussen alle betrokken sectoren en clusters op het gebied van CleanTech. Daarnaast wordt door het MKB en lokale actoren de potentie niet altijd herkend en missen zij vooral de middelen om de export potentie te benutten.
5. De CleanTech sector is versnipperd en de organisatiegraad laag, wat leidt tot een gebrek aan (netwerk)kennis en de vorming van een professionele organisatie bij starters en het MKB. Daarnaast benut het MKB niet alle exportpotentie: problemen met het vinden van partners, klanten en financiers om nieuwe technologie te implementeren door gebrek aan kennis van de hele keten en onbekendheid met het ondersteuningslandschap. Tot slot leidt de regionale en lokale oriëntatie vaak tot beperkte mobiliteit naar innovatiehotspots.
6. Veel nieuwe technologieën zijn nog relatief duur ten opzichte van conventionele technologieën, waardoor de marktontwikkeling achter blijft.
7. Een mismatch tussen bedrijven, (groen)banken en andere financiers leidt tot onderbenutting van potentie op het gebied van energiebesparing in de industrie geïllustreerd door het feit dat energiebesparende projecten bij bedrijven vaak niet van de grond komen, doordat investeringskapitaal niet toegekend wordt, terwijl groenbanken aangeven nog financiële ruimte te hebben voor nieuwe investeringsprojecten.
8. Het financieren van "first of a kind" projecten is kapitaal- en risico-intensief. Dikwijls blijven de investeringsvolumes in de initiële commercialiseringfase in CleanTech achter door een mismatch tussen vraag en aanbod: deze projecten karakteriseren zich door aanzienlijke kapitaalbehoeften, lange terugverdientijden, onzekere marktcondities, onzekerheid door schommeling in energieprijzen en vaak nog te hoge kosten per kWh of GJ. Dit is voor banken vaak te risicovol, terwijl voor Venture Capitalisten de terugverdientijden (doorlooptijd van initiële CleanTech-investering tot aan exit is circa 7 tot 10 jaar) te lang en de investeringsbedragen te hoog zijn. De CleanTech-sector is bij uitstek kapitaalintensiever dan andere sectoren en een investering vraagt in de loop der jaren snel 20-50 miljoen euro voordat winstgevendheid bereikt wordt. Verder is de benodigde specialistische kennis niet altijd aanwezig. Deze "first of a kind"-projecten zijn echter cruciaal voor het 'oogsten' van toekomstig verdienpotentieel (nationaal en export), aangezien in deze begin fase opschaling nodig is om tot lagere, concurrerende kosten te komen. Overigens is een bepaalde mate van concurrentie tussen projecten voor financiering wel zeer wenselijk, dit komt de kwaliteit van de uitgevoerde projecten alleen maar ten goede.
9. Niet-actuele of achterlopende wet- en regelgeving vertraagt de voortgang en commercialisering van innovaties. Deze vertraging komt onder andere omdat vergunningen bijvoorbeeld vaak specifieke productomschrijvingen bevatten, waardoor state-of-the-art technologieën niet kunnen worden toegepast. Daarnaast kent aanpassing van wet- en regelgeving op dit moment te lange doorlooptijden.
10. Als gevolg van de energietransitie zal de vraag naar talent, zowel kwantitatief en kwalitatief, veranderen. De in- en doorstroom op de arbeidsmarkt en de om- en bijscholing die daarvoor nodig is, is onvoldoende belicht en ontwikkeld om

de snel veranderende vraag naar arbeidskrachten in verschillende sectoren in te vullen.

5. Oplossingen

Negentien afspraken, gerangschikt in zes domeinen⁹

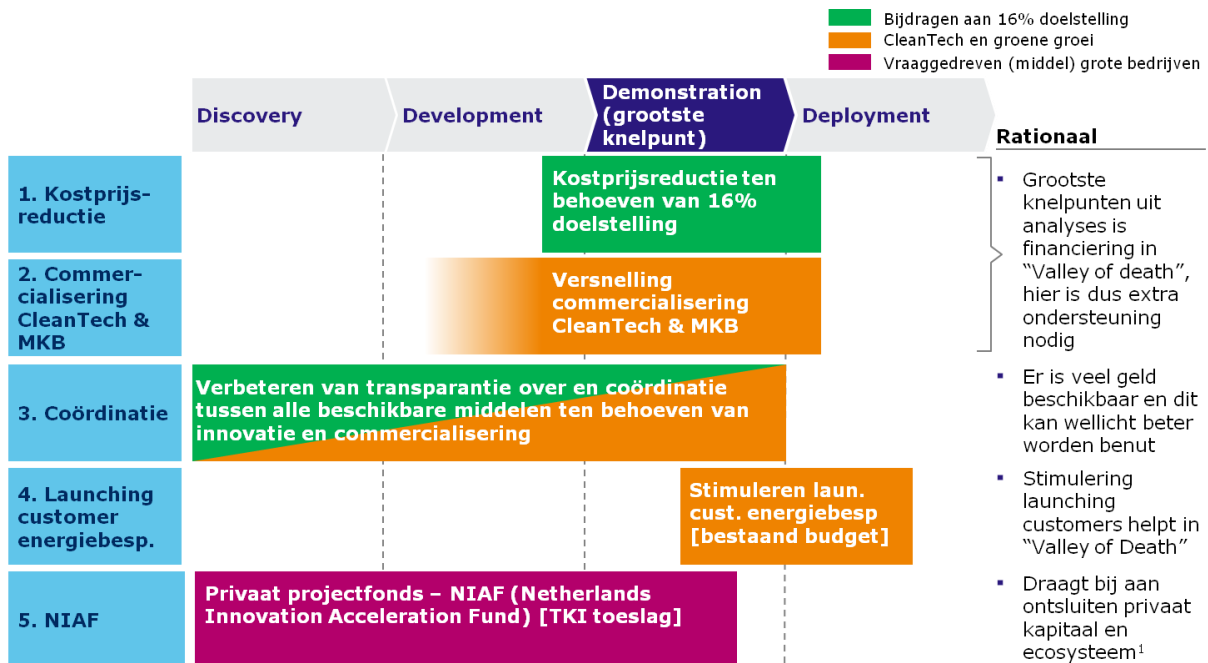
Hoofddoel is het bijdragen aan de door het Energieakkoord beoogde duurzame energiehuishouding voor groene groei en het realiseren van de visie om in de top tien van de Mondiale CleanTech¹⁰ ranking te komen in 2030. Twee subdoelen zijn daartoe gedefinieerd:

- Versnelling van de kostprijsreductie van hernieuwbare energietechnologieën door innovatie om de doelstellingen op het gebied van hernieuwbare energie zo kostenefficiënt mogelijk te behalen.
- Versnelling van de commercialisering van CleanTech en doorontwikkeling van succesvolle bedrijven op het gebied van CleanTech om de (internationale) concurrentiepositie te versterken en de economische en maatschappelijke groene groeikansen ten volle te benutten, zowel in Nederland als op het gebied van export.

Onderstaande pijlers met negentien afspraken dragen afzonderlijk en in hun samenhang bij aan het hoofddoel en de subdoelen.

Domein 1. Financiering: ontsluiting van kapitaal om ontwikkeling te versnellen

Op het gebied van financiering zijn zeven afspraken geformuleerd die inspelen op de geïdentificeerde knelpunten en bijdragen aan de door het Energieakkoord beoogde duurzame energiehuishouding voor groene groei en het realiseren van de visie om in de top tien van de Mondiale CleanTech¹¹ ranking te komen in 2030.

⁹ Zie bijlage voor een overzicht van de knelpunten en oplossingen

¹⁰ Bij alle afspraken hanteren we een brede definitie van Clean Tech als al die activiteiten die betrekking hebben op de verduurzaming, met inbegrip van adaptatietechnieken en -diensten

¹¹ Bij alle afspraken hanteren we een brede definitie van Clean Tech als al die activiteiten die betrekking hebben op de verduurzaming, met inbegrip van adaptatietechnieken en -diensten

Voorbeeldproject ter illustratie van potentie: "energiebesparing- geothermie"

Ontwikkeling van warmtewinning uit poreus gesteente ten behoeve van industriële processen is vrijwel marktrijp, maar de eerste grootschalige demoprojecten ondervinden problemen met financiering.

1. De zes hieronder genoemde afspraken zullen worden uitgewerkt door het Topteam Energie als kwartiermaker (hieronder te noemen kwartiermaker) op formeel verzoek en met directe betrokkenheid van alle partijen uit de overlegtafel Commercialisering. Dit betekent een uitbreiding van het takenpakket van de Topsector. Het Ministerie van Economische Zaken zal hierin faciliteren door voldoende middelen ter beschikking te stellen. De directe betrokkenheid van partijen zal worden vormgegeven in een schakelgroep die voor oktober 2013 zal worden gevormd met geïnteresseerde partijen uit de overlegtafel Commercialisering en de kwartiermaker. Het kwartiermakerschap en de schakelgroep zal in lijn worden gebracht met de *governance* van het Energieakkoord.
2. Een extra vrij te maken deel van de SDE+ gelden zal met de vereiste focus, massa en snelheid worden ingezet voor exploitatiesubsidie van projecten specifiek gericht op kostprijzdaling door middel van demonstratieprojecten om zo de onrendabele top te verkleinen, de doelstellingen op een kosteneffectievere wijze te behalen en "market pull" te creëren voor in Nederland ontwikkelde innovatieve technologieën die:
  - uit de 'discovery'- en/of 'development'-fase komen, maar nog niet zo ver zijn doorontwikkeld dat ze kunnen concurreren met de goedkoopste hernieuwbare energiebronnen die binnen de SDE+ in aanmerking komen voor subsidie;
  - wel de potentie hebben om binnen de tijdshorizon van de hernieuwbare energiedoelstelling op middellange termijn (14% in 2020 en 16% in 2023, daarna verder oplopend) en het Energieakkoord dit wel te kunnen. Uitgaande van een tijdshorizon van 2023 betekent dit dat het gaat om technieken die zo snel mogelijk in de komende 5 à 10 jaar marktrijp worden en daarmee ook sneller internationaal vermarktbaar zijn;
  - opschaalbaar zijn in Nederland en eventueel ook in het buitenland.

De kwartiermaker zal in nauwe samenspraak met het betrokken bedrijfsleven in de tweede helft van 2013 concrete afspraken maken over uitwerking van deze afspraak (manier waarop en mate waarin), zodat begin 2014 de versnellingsaanpak van start kan gaan, bijvoorbeeld met een gerichte tender. In de uitwerking van deze afspraak wordt een expliciet, scherp beoordelingsmechanisme opgenomen. In de beoordeling worden tenminste de volgende criteria meegenomen: verdienpotentieel Nederlandse industrie, potentie tot verlaging van onrendabele top, tempo waarin techniek kan bijdragen aan aandeel hernieuwbare energie, voor het eerst op ware schaal en in reële omstandigheden toegepast. Indien in een jaar sprake is van onderbesteding van het beschikbare bedrag, dan komt het resterende bedrag ten goede aan de algemene SDE+ regeling.

3. Ten behoeve van de versnelling van commercialisering van CleanTech zal een programma worden gestart met een focus op de demonstratiefase ('etalage'). Hierbij zal aansluiting worden gezocht met de internationaliseringsagenda die zal worden uitgewerkt met alle relevante topsectoren en de groene groei aanpak van het kabinet, en zal aansluiting van het MKB als specifiek aandachtspunt worden meegenomen. Als onderdeel van dit programma zal worden samengewerkt met

bestaande (publiek-)private initiatieven als het Dutch Venture Initiative (als onderdeel van innovatiefonds MKB+) en het Netherlands Innovation Acceleration Fund. Het budget voor het programma loopt op van € 25 miljoen in 2014 tot structureel € 50 miljoen vanaf 2017. Het budget van de EIA-regeling wordt beperkt om hiervoor financiële ruimte te maken.

Als aanvulling op dit programma zal door De Groene Zaak in samenwerking met de NVP (Nederlandse Vereniging van Participatiemaatschappijen) een haalbaarheidsstudie worden gedaan naar het vergroten van de beschikbaarheid van risicodragend kapitaal voor investeringen in CleanTech (zowel discovery- en development- als demonstratiefase). Daarbij worden minstens de volgende oplossingsrichtingen geïnventariseerd:

- Aansluiting op de afspraken in het Energieakkoord over financiële transparantie en samenwerking tussen banken, verzekeraars en pensioenfondsen voor energie en CleanTech
- Oormerken van een gedeelte van het Dutch Venture Initiative (Fund-of-Funds (EIF/NV Oost)) voor CleanTech met ondersteuning van extra overheidsmaatregelen, zoals extra garanties, of beperkt rendement
- Het opstarten van een nieuw publiek-privaat fonds

4. De Energie-investeringsaftrek (EIA) is een generiek instrument dat de vroege marktintroductie van nieuwe energiebesparende en duurzame energietechnologie financieel ondersteunt. De Topsector Energie zal ten behoeve van de stimulering van energiebesparing een concrete lijst met input leveren aan Agentschap NL (de uitvoerder van de EIA) over technologieën die in aanmerking zouden moeten komen voor deze regeling, ten behoeve van besluitvorming bij het Ministerie van Economische Zaken. Daarmee kan de trekkracht uit de markt voor de toepassing van energie-innovaties op het gebied van energiebesparing mogelijk verder worden versterkt. De impact van de EIA is omvangrijk, op dit moment verbonden met 1 tot 1,5 miljard euro aan jaarlijkse energie-investeringen.
5. Vanuit de Topsector Energie zal het voorstel vanuit grote bedrijven en NWO voor een *Netherlands Innovation Acceleration Fund* worden onderzocht op haalbaarheid voor eind 2013. Dit *corporate funding* programma is geïnspireerd op het Amerikaanse MIT Energy Initiative waarbij bedrijven jaarlijks een vast bedrag inleggen en in grote lijnen hun uitdagingen beschrijven, waar vervolgens op kan worden gereageerd vanuit kennisinstellingen en innovatieve bedrijven met concrete projectvoorstellen. Indien het voorstel aan de juiste randvoorwaarden van de bestaande TKI toeslag voldoet, zegt het Ministerie van Economische Zaken toe dat het NIAF volgens de gebruikelijke procedure voor de TKI toeslag in aanmerking kan komen. Het Ministerie van Economische Zaken zegt middelen (FTE) toe om dit voorstel uit te werken. Wanneer het initiatief door de kwartiermaker en schakelgroep als kansrijk wordt gezien op basis van bovenstaand onderzoek, dan zal het initiatief begin 2014 worden geïnitieerd.
6. De kwartiermaker start als onderdeel van alle afspraken een initiatief met als doel het verbeteren van transparantie over en coördinatie tussen alle beschikbare middelen ten behoeve van financiering van innovatie en versnelling van commercialisering binnen CleanTech, om de beschikbare middelen zo effectief mogelijk in te zetten. Onder deze bestaande middelen vallen onder andere de thans lopende inzet vanuit het Ministerie van Economische Zaken om tot afstemming met andere overheden te komen over regionale investeringsfondsen (provincies, gemeenten), Europese programma's (Horizon 2020, EFRO), rijksoverheidsmaatregelen (Innovatie MKB+, GO-regeling, etc.), Venture Capital-fondsen, Groenbanken en het Innovatiefonds MKB+ (onder andere

DVI). In alle initiatieven voortvloeiend uit de afspraken die hier worden genoemd, zal deze samenwerking centraal staan. Hiermee wordt tevens ingespeeld op de ambities in de EU-mededeling inzake innovatie, technologie en energie.¹² De ervaring met het stimuleren van energie-innovatie de afgelopen jaren zal door de kwartiermakers nadrukkelijk worden benut bij de uitwerking van de afspraken, onder andere om de juiste focus en massa te realiseren. De evaluatie, die hiertoe momenteel wordt uitgevoerd bij het Ministerie van Economische Zaken, zal nog dit jaar worden afgerond.

7. Er zal nauwe samenwerking zijn tussen bovengenoemde acties en afspraken en het Special Purpose Vehicle dat onder startregie van de Minister van Economische Zaken in de markt zal worden gezet (binnen randvoorwaarde van de overheid van geen garantie en geen extra geld) in samenwerking met banken, verzekeraars en pensioenfondsen als onderdeel van het overkoepelende financieringsprogramma. Dit vehikel heeft als doel de financiering van projecten voor de duurzame energiehuishouding 2050 en groene groei een sterke impuls te geven.

Voorbeeldproject ter illustratie van potentie: nieuwe hernieuwbare technieken

Waterkrachtturbines en zoet-zout technologie zijn relatief nieuwe technologieën waar de technologie klaar is voor de eerste grootschalige demoprojecten (IHC Tidal energy en Blue Energy), maar financiering en een eerste launching customer zijn lastig te vinden.

Domein r 2. Marktontwikkeling nationaal: thuishmarkt stimuleren als etalage voor "Smart solutions for sustainability"

Nederland heeft een sterke positie op een aantal sectoren, dit kan als etalage gebruikt worden. Daarnaast creëert een sterke thuishmarkt een extra impuls voor nationale ambities op gebieden als energiebesparing in de gebouwde omgeving en mobiliteit. Hiervoor zijn voldoende *launching customers* nodig vanuit zowel de overheid als het bedrijfsleven. Binnen de overheid bestaat al het programma Innovatie Inkoop Urgent met concrete pilotprojecten en de doelstelling om 2,5% van het inkoopbudget innovatiegericht te besteden. Hier zou meer effect kunnen worden behaald als ervaren knelpunten worden weggenomen: verspreide inkoop zorgt voor het missen van een enkel aanspreekpunt, slechts beperkt budget om meerkosten te dekken en weinig incentive om extra risico's te nemen.

Voorbeeldproject ter illustratie van potentie: smart cities

Initiatieven zoals het Rotterdam Climate initiatieven de verschillende proeftuinen rondom smart grids in Nederland vormen potentie voor etalage projecten voor smart cities richting het buitenland waar voldoende ruimte in wet- en regelgeving en financiering voor versnelling kan zorgen

8. De overheid zal binnen het programma Innovatie Inkoop Urgent een voorbeeldfunctie spelen. De rijksoverheid zal hiervoor vanaf begin 2014 concrete boegbeeldprojecten verwezenlijken op de volgende gebieden¹³ die als etalage fungeren:
  - Kansrijke gebieden voor export, zoals die beschreven zullen worden in de gezamenlijk op te stellen internationaliseringagenda van de Topsectoren (zie pijler 3)
  - Energiebesparing gebouwde omgeving (met name het Rijksgebouwenbezit)
  - Innovatieve contractconstructies energielevering

¹² zie link: http://ec.europa.eu/energy/technology/strategy/doc/comm_2013_0253_en.pdf

¹³ Dit kunnen nieuwe projecten zijn of projecten die voortborduren op huidige pilotprojecten die lopen vanuit het programma Innovatie Inkoop Urgent

- Openbare verlichting (efficiënte en intelligente verlichtingssystemen, zowel voor wegen en straten als in gebouwen)
- Aanbesteding openbaar vervoer, onder andere elektrisch vervoer
- Groene stroom en groen gas
- Aanbesteding energie-intensieve producten

Deze lijst is niet statisch en exclusief en zal zich voortdurend aanpassen aan de dynamiek van de markt en de technologische ontwikkelingen. Rijksoverheid zal voor het einde van 2013 concrete doelstellingen formuleren op de bovenstaande gebieden en zorgen voor toereikende governance met een enkel aanspreekpunt per doelstelling en monitoring. De Rijksoverheid zal lagere overheden en waterschappen zoveel mogelijk bij alle initiatieven betrekken.

9. Het bedrijfsleven heeft de ambitie om aansluitend op de Topsectoren zich in te zetten voor een bloeiende thuismarkt door enerzijds een voorbeeldfunctie te vervullen op het gebied van nieuwe CleanTech-technologieën of -toepassingen en anderzijds proactief aansluiting te zoeken bij ontwikkelbedrijven en MKB in CleanTech in Nederland. De Groene Zaak zal hier mede op basis van de haalbaarheidsstudie (pijler 1, afspraak 3) nadere uitwerking aan geven in overleg met DE Koepel, FME-CWM, VNO/NCW en LTO Nederland.

Domein 3. Marktontwikkeling internationaal: branding van Nederland als aantrekkelijk "Smart solutions for sustainability" investeringsland

Gezien de relatief kleine thuismarkt, maar de sterke positie in een aantal sectoren en de snelgroeïende mondiale CleanTech-markt, ligt er een grote kans om een krachtige impuls te geven aan de Nederlandse economie in termen van groei en werkgelegenheid. Er ligt een sterke waardepropositie in krachtige samenwerking tussen Topsectoren, grote bedrijven, MKB, Green Deal-allianties en kennisinstellingen. Tot op heden ontbreekt echter bij sommige Topsectoren een gedetailleerde internationaliseringsagenda en zijn de agenda's van de relevante Topsectoren nog niet afgestemd.

10. Relevante Topsectoren en andere relevante sectoren, e.g., bouwbedrijven werken voor het eind van 2013 een geïntegreerde internationaliseringsagenda uit gericht op 'Smart solutions for sustainability', waarbij optimale samenwerking wordt gezocht met de Dutch Trade Board, grote bedrijven, relevante MKB branches, Green Deal-allianties en kennisinstellingen. Uitgangspunt daarbij zijn bestaande agenda's en concrete plannen van de Topsectoren. Als onderdeel daarvan willen partijen inzetten op een aantal concrete, door het bedrijfsleven geïnitieerde exportprojecten. Steun van de overheid in de vorm van economische diplomatie, gov2gov-interventies en financiering is hierbij van groot belang; internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen volgens de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen is het uitgangspunt.

Voor tenminste de volgende gebieden¹⁴ worden actieplannen geformuleerd gezien de groeiende internationale markt, de sterke uitgangspositie in Nederland en de ambitieuze nationale plannen verankerd in het Energieakkoord:

- Biobased economy
- Installatie en aanleg wind-op-zee parken
- Duurzame systemen in land- en tuinbouw en chemiesector
- Adaptatietechnologie
- Smart grids en smart energy collective, concrete kans bij smart cities in Azië
- Slimme materialen in zowel de chemie als hightech sector
- Smart Mobility, 'slim' organiseren van verkeer
- Energiebesparingstechnologie

¹⁴ Zie achtergronddocument voor verdere toelichting

– Watertechnologie en Blue Energy

Deze lijst is niet statisch en exclusief en zal zich voortdurend aanpassen aan de dynamiek van de markt en de technologische ontwikkelingen. De overheid stelt hiervoor enerzijds het bestaande bedrijfsleveninstrumentarium ter beschikking om concrete initiatieven vanuit het bedrijfsleven op het gebied van schone energie technologie te ondersteunen¹⁵. Anderzijds zal het Ministerie van Economische Zaken hierin de Topsectoren faciliteren door middelen ter beschikking te stellen om dit plan voor het einde van 2013 uit te werken met de genoemde partijen.

Domein 4. Wet- en regelgeving gericht op versnellen van ontwikkelingen en commercialisering

Momenteel worden innovatie en commercialisering als onderdeel van de energietransitie om verschillende redenen belemmerd door wet- en regelgeving, aangezien de huidige wet- en regelgeving bepaalde nieuwe technologieën of toepassingen niet toelaat. Daarnaast veroorzaakt gebrek aan kennis soms verkeerde implementatie van regelgeving. Door deze belemmeringen kan de gewenste marktontwikkeling voor de introductie van nieuwe technologie niet volledig worden ontwikkeld. Om deze belemmeringen weg te nemen spreken de partijen het volgende met elkaar af.

Voorbeeldproject ter illustratie van potentie: installatie Wind-op-Zee

BLUE Piling maakt het mogelijk om stiller en kostenefficiënter windmolenfundering te heien. Er ligt een kans om de thuismarkt aan te jagen en daarmee etalageprojecten te creëren door regelgeving aan te passen naar maximale geluidsniveaus in plaats van het totaal aantal heidagen.

Experimenten mogelijk maken

11. Partijen ondersteunen de huidige activiteiten binnen de Omgevingswet, de Crisis- en herstelwet en STROOM om experimenteerruimte mogelijk te maken binnen proeftuinen waarbij ontheffing wordt ontleend op bepalingen. Daarmee wordt de energietransitie een actief principe in de energiewetgeving. De rijksoverheid zal de invoering van experimenteerruimte binnen STROOM en de Crisis- en herstelwet doorzetten en afronden in de lopende trajecten voor eind 2013. Ook in de Omgevingswet wordt deze doorzetting verwerkt; deze wet wordt naar verwachting voor eind 2013 naar de Tweede Kamer gestuurd.
12. De Rijksoverheid zal binnen andere relevante wet- en regelgeving zoals de Warmtewet en de Meststoffenwet (binnen Europese kaders) in het eerstvolgende revisietraject, maar zeker voor 2016, experimenteerruimte toevoegen, gebaseerd op de aanpak zoals nu toegepast bij STROOM, de Crisis- en herstelwet en de Omgevingswet.
13. Wanneer proeftuinen mogelijk worden gemaakt, zal door de Rijksoverheid in samenwerking met de betrokken partijen een standaard evaluatieproces in gang worden gezet dat leidt tot concrete verbeteringen voor de relevante wet- en regelgeving.

Verbeteren & versnellen vergunningverlening

14. Doelvoorschriften zullen waar mogelijk de bestaande middelvoorschriften vervangen, zodat meer ruimte en flexibiliteit ontstaat. Waar nodig zal het Rijk en in overleg met andere overheden voor relevante wet- en regelgeving, specificaties bijvoorbeeld met betrekking tot producttype in vergunningen (tijdelijk) versoepelen of verwijderen/buitenwerking stellen om mogelijk te maken ten allen tijde state-of-the-art technologie te kunnen gebruiken in lopende vergunningtrajecten. Het Rijk zal hiervoor in samenwerking met andere overheden een voortgangsoverzicht opstellen dat medio 2014 naar de Tweede Kamer en de

¹⁵ Zie het achtergronddocument voor een lijst van beschikbaar instrumentarium.

energienetwerkpartijen wordt gestuurd. De analyse en aanpak als gemaakt voor de Biobased economy zal hierbij als model dienen ('Programma botsende belangen').

Oplossen knelpunten in wet- en regelgeving

15. De Rijksoverheid implementeert voor eind 2013 - zoveel mogelijk als onderdeel van bestaande trajecten - rijksbreed en in overleg met andere overheden een gestructureerd en systematisch proces ter evaluatie van bestaande wet- en regelgeving van belang voor de energietransitie. Daarbij wordt ook de Warmtewet betrokken. Vervolgens worden na een afweging van belangen oplossingen voorgesteld die zijn gekoppeld aan concrete tijdstrajecten voor invoering. Dit gebeurt zowel voor knelpunten met betrekking tot implementatie waar alleen voldoende informatievoorziening nodig is, als ook voor fundamentele knelpunten waar wetwijzigingen voor nodig zijn. Ook hierbij kan de analyse en aanpak voor de Biobased economy als voorbeeld dienen.
16. Brancheorganisaties FME-CMW, UNETO-VNI en de DE Koepel nemen actief de taak en verantwoordelijkheid op zich om bedrijven en ondernemers voorlichting te verschaffen over wet- en regelgeving, zo nodig en mogelijk door gezamenlijke kenniscentra op te zetten.

Voorbeeldproject ter illustratie van potentie: biobased economy

Praktijkcentrum ACRRES ontwikkelt en demonstreert cascaderingstechnologieën rondom biovergisters, maar loopt tegen belemmeringen in regelgeving aan rondom o.a. kunstmestvervangers, feedstock voor de vergister en voeding van algen.

Domein 5. Betere aansluiting van MKB om potentie volledig te benutten

17. Om de aansluiting van het MKB te faciliteren zal, zo veel mogelijk gebruikmakend van bestaande initiatieven en organisaties, voor eind 2013 één centraal MKB-loket worden gecreëerd bij de Topsector Energie ter vervanging van verschillende loketten per TKI. Doel is het loket te professionaliseren en de taken te verbreden met assistentie van valorisatietaken zoals:
  - het intermedieren tussen het midden- en kleinbedrijf en financiële instellingen en venture capital-bedrijven voor het vinden van de juiste financiële arrangementen ten behoeve van het op de markt brengen van innovatieve producten en diensten
  - het fungeren als klankbord voor de ondernemer gedurende het valorisatieprocesHet MKB-loket zal daarbij proactief Syntens, KIC's, organisaties die zich bezig houden met microfinanciering en de overheid betrekken. Over de financiering zal met partijen nader overleg worden gevoerd.

Voorbeeldproject ter illustratie van potentie: energiebesparing - vloeistofscheiding

Ontwikkeling van vloeistofscheiding is marktklaar, maar de MKB bedrijven die hier voornamelijk actief zijn, hebben niet de middelen beschikbaar en zijn onvoldoende georganiseerd om een grootschalig demoproject te financieren als etalage om de export aan te jagen.

Domein 6. Human Capital: nieuwe verbindingen om "green skills" te bouwen

Versnellen en optimaliseren van de in- en doorstroom van werkenden en werkzoekenden/met werkloosheid bedreigden (van werk naar werk) richting huidige en toekomstige vacatures in de duurzame energiesector¹⁶ en bijbehorende her- en bijscholing in het kader van een leven lang leren is fundamenteel. Daarnaast betekent

¹⁶ Hiertoe behoren o.a. de bouw, installatie, (duurzame) energie.

de transitie naar een duurzame energievoorziening voor verschillende sectoren nieuwe mogelijkheden, met bijbehorende nieuwe vaardigheden (green skills).

18. Partijen spreken de intentie uit via reeds bestaande samenwerkingsverbanden van sociale partners steun te verlenen aan de ontwikkeling van een pilotproject. Hierbij werken onderwijsinstellingen, branchegerelateerde opleidingscentra, individuele bedrijven en regionaal georganiseerde organisaties van werkgevers en werknemers samen aan de om- en bijscholing (green skills) van professionals en werkzoekenden. Dit ten behoeve van de nieuwe bedrijvigheid en arbeidsmarktperspectieven die de transitie naar een duurzame energievoorziening en de afspraken in dit Energieakkoord bieden. Een regionale intersectorale benadering is hierbij het uitgangspunt (pilotregio's). Naast de pilotregio's kunnen andere regio's actief meedoen in een tweede schil om kennis uit te wisselen, van elkaar te leren en eigen initiatieven te starten.
Het consortium BuildUpSkills aangevuld met Duurzame Energie Koepel, Energie-Nederland, Nederland ICT/ CA-ICT werken de nadere analyse, arbeidsmarktbehoeften, opzet, financiering en ambities van een dergelijke pilot voor eind 2013 verder uit, inclusief een duidelijk gemarkeerd go/no-go moment ten aanzien van de financiële voorwaarden. Het Techniekpact, Topsector Energie, Platform Bèta & Techniek, Techniektalent.nu zullen desgevraagd ondersteuning bieden.
19. De Topsector Energie zal in haar Human Capital Agenda voor 2014 zij-instroom agenderen en nader concretiseren samen met de werkgevers, werknemers, onderwijs, overheids- en andere relevante partners. De focus ligt op relatief eenvoudige bij-, na- en omscholing om zij-instromers snel en effectief aan het werk te krijgen binnen de sectoren waar tekorten aan het ontstaan zijn. De Topsector Energie neemt het initiatief om aandacht te vragen voor het belang en de noodzaak om binnen alle topsectoren kennis en vaardigheden met betrekking tot energiebesparing en CleanTech-technologie te intensiveren en op te nemen als een vast onderdeel in de opleidingen binnen het reguliere beroepsonderwijs. Zij sluit hierbij zoveel mogelijk aan bij reeds bestaande of recent ontwikkelde landelijke initiatieven zoals het TechniekPact, BuildUpSkills en de lopende programma's vanuit Platform Bèta Techniek, alsook de relevante regionale initiatieven binnen de vijf landsdelen.

Bijlage 2. Overzicht afspraken en uitvoerders

Nr.	Al.	Wat	Hoe	Wanneer	Wie (trekker)
1	1.1	Kwartiermaker uitwerking financiële afspraken	Topsector Energie zal functioneren als kwartiermaker en uitwerking verzorgen i.s.m. partijen Tafel Commercialisering	Vanaf oktober 2013	Topsector Energie , partijen Tafel Commercialisering
2	1.2	Innovatiegelden binnen SDE+	Gelden t.b.v. verkleinen onrendabele top veelbelovende technieken, uitwerking 2013	Vanaf 2014	Uitwerking: Topsector Energie , partijen Tafel Commercialisering Uitvoering: Min. EZ
3	1.3	Programma demonstratie & internationalisering	Programma t.b.v. de versnelling van commercialisering van CleanTech. Incl. aansluiting op MKB en haalbaarheidsstudie vergroten risicodragend kapitaal in CT-bedrijven. Budget van €25m 2014 tot structureel €50m vanaf 2017. Budget van EIA wordt hiertoe beperkt.	Vanaf 2014	Uitwerking: Topsector Energie , partijen Tafel Commercialisering
4	1.4	Aanvulling in aanmerking komende technieken Energie-Investeringsaftrek	Topsector Energie levert lijst met technologieën aan bij Agentschap NL	Vanaf 2014	Topsector Energie , Min. EZ (AgNL)
5	1.5	Netherlands Innovation Acceleration Fund	Corporate funding-programma waarbij bedrijven jaarlijks een vast bedrag inleggen en hun uitdagingen beschrijven, waar op kan worden gereageerd vanuit kennisinstellingen en innovatieve bedrijven met concrete projectvoorstellen. Programma zal aan eisen van TKI-toeslag voldoen en als zodanig verzoek tot ondersteuning indienen.	Vanaf 2014	Uitwerking: Topsector Energie , partijen Tafel Commercialisering
6	1.6	Transparantie en coördinatie tussen alle beschikbare middelen t.b.v. CleanTech	Kwartiermaker start initiatief tot borging hiervan, in aanvulling op lopend initiatief van Min. EZ. Hiermee wordt tevens ingespeeld op de ambities in de EU-mededeling inzake innovatie, technologie en energie.	Vanaf oktober 2013	Topsector Energie , partijen Tafel Commercialisering
7	1.7	CleanTech-afspraken vs. Financierings-programma Energieakkoord	Kwartiermaker draagt zorg in uitwerking van bovengenoemde maatregelen dat deze integraal werken met het Energieakkoord-brede Financieringsprogramma	Vanaf oktober 2013	Topsector Energie , partijen Tafel Commercialisering
8	2.1	Stimuleren thuismarkt door Rijksoverheid	De overheid zal binnen het programma Innovatie Inkoop Urgent concrete boegbeeldprojecten verwezenlijken. Rijksoverheid zal voor einde 2013 concrete doelstellingen formuleren en zorgen voor toereikende governance. Rijksoverheid zal lagere overheden en waterschappen zoveel mogelijk bij alle initiatieven betrekken.	Vanaf 2014	Rijksoverheid
9	2.2	Stimuleren thuismarkt door bedrijfsleven	Bedrijfsleven zet zich aansluitend op de Topsectoren in voor een bloeiende thuismarkt door enerzijds een voorbeeldfunctie te vervullen op het gebied van nieuwe CleanTech-technologieën of -toepassingen en anderzijds proactief aansluiting te zoeken bij ontwikkelbedrijven en MKB	Vanaf 2014	De Groene Zaak , DE Koepel, FME-CWM, VNO-NCW, LTO Nederland

			in CleanTech in Nederland. De Groene Zaak zal hier nadere uitwerking aan geven in overleg met DE Koepel, FME-CWM, VNO/NCW en LTO Nederland.		
10	3	Internationaliserings-agenda	Relevante Topsectoren en andere relevante sectoren werken voor eind 2013 een geïntegreerde internationaliseringsagenda uit gericht op 'Smart solutions for sustainability', waarbij samenwerking wordt gezocht met de Dutch Trade Board, grote bedrijven, relevante MKB branches, Green Deal-allianties en kennisinstellingen.	Eind 2013 gereed	Topsector Energie , partijen Tafel Commercialisering
11	4.1	Experimenteerruimte wet- en regelgeving	Partijen ondersteunen het initiatief binnen de Omgevingswet, de Crisis- en herstelwet en STROOM om experimenteerruimte mogelijk te maken binnen proeftuinen waarbij ontheffing wordt ontleend op bepalingen. Daarmee wordt de energietransitie een actief principe in de energiewetgeving. De rijksoverheid zal de invoering van experimenteerruimte binnen STROOM en de Crisis- en herstelwet doorzetten en afronden in de lopende trajecten voor eind 2013. Ook in de Omgevingswet wordt deze doorzetting verwerkt; deze wet wordt naar verwachting voor eind 2013 naar de Tweede Kamer gestuurd.	Eind 2013 gereed	Min. EZ
12	4.2	Experimenteerruimte overige wet- en regelgeving	De Rijksoverheid zal binnen andere relevante wet- en regelgeving zoals de Warmtewet en de Meststoffenwet (binnen Europese kaders) in het eerstvolgende revisietraject, maar zeker voor 2016, experimenteerruimte toevoegen	Eind 2016 gereed	Min. EZ
13	4.3	Evaluatie experimenten	Wanneer proeftuinen mogelijk worden gemaakt, zal door de Rijksoverheid in samenwerking met de betrokken partijen een standaard evaluatieproces in gang worden gezet dat leidt tot concrete verbeteringen voor de relevante wet- en regelgeving.	Vanaf 2014	Min. EZ
14	4.4	Verbeteren & versnellen vergunningverlening	Doelvoorschriften vervangen waar mogelijk bestaande middelvoorschriften. Waar nodig zal het Rijk specificaties in wet- en regelgeving versoepelen of verwijderen/buitenwerking stellen om mogelijk te maken ten allen tijde state-of-the-art technologie te kunnen gebruiken in lopende vergunningtrajecten. Het Rijk zal hiervoor in samenwerking met andere overheden een voortgangsoverzicht opstellen dat medio 2014 naar de Tweede Kamer en de energienetwerkpartijen wordt gestuurd.	Vanaf oktober 2013	Min. EZ
15	4.5	Oplossen knelpunten in wet- en regelgeving	De Rijksoverheid implementeert voor eind 2013 - zoveel mogelijk als onderdeel van bestaande trajecten -	Eind 2013 gereed	Min. EZ

			rijksbreed en in overleg met andere overheden een gestructureerd en systematisch proces ter evaluatie van bestaande wet- en regelgeving van 16belang voor de energietransitie, incl de Warmtewet. Oplossingen worden gekoppeld aan concrete tijdspaden.		
16	4.6	Voorlichting wet- en regelgeving	FME-CMW, UNETO-VNI en de DE Koepel nemen actief de taak en verantwoordelijkheid op zich om bedrijven en ondernemers voorlichting te verschaffen over wet- en regelgeving, zo nodig en mogelijk door gezamenlijke kenniscentra op te zetten.	Vanaf oktober 2013	FME-CMW, UNETO-VNI, DE Koepel
17	5	Centraal MKB-loket	Om de aansluiting van het MKB te faciliteren zal, zo veel mogelijk gebruikmakend van bestaande initiatieven en organisaties, voor eind 2013 één centraal MKB-loket worden gecreëerd bij de Topsector Energie ter vervanging van verschillende loketten per TKI. Doel is het loket te professionaliseren en de taken te verbreden met assistentie van valorisatietaken.	Eind 2013 gereed	Topsector Energie
18	6.1	Pilotproject intersectorale om- en bijscholing	Pilotproject gefocust op regionale, intersectorale om- en bijscholing t.b.v. nieuwe arbeidsmarktkansen. Het consortium BuildUpSkills aangevuld met DE Koepel, Energie-Nederland, Nederland ICT/CA-ICT werken de nadere analyse, arbeidsmarktbehoeften, opzet, financiering en ambities van een dergelijke pilot voor eind 2013 verder uit, inclusief een duidelijk gemarkeerd go/no-go moment ten aanzien van de financiële voorwaarden. Het Techniepact, Topsector Energie, Platform Bèta & Techniek, Techniektalent.nu zullen desgevraagd ondersteuning bieden.	Eind 2013 gereed voor start	FNV, VNO-NCW, DE Koepel, Energie-Nederland
19	6.2	Zij-instroom vergroten	De Topsector Energie zal in haar Human Capital Agenda voor 2014 zij-instroom agenderen en nader concretiseren samen met de werkgevers, werknemers, onderwijs, overheids- en andere relevante partners. De focus ligt op relatief eenvoudige bij-, na- en omscholing om zij-instromers snel en effectief aan het werk te krijgen binnen de sectoren waar tekorten aan het ontstaan zijn. De Topsector Energie neemt het initiatief om aandacht te vragen voor het belang en de noodzaak om binnen alle topsectoren kennis en vaardigheden met betrekking tot energiebesparing en CleanTech-technologie te intensiveren en op te nemen als een vast onderdeel in de opleidingen binnen het reguliere beroepsonderwijs.	Vanaf 2014	Topsector Energie